

результати проведених слідчих (розшукових) дій. Разом з планом слідчих (розшукових) дій повинно здійснюватися планування оперативно-розшукових заходів. Ці плани зводяться в загальний план, виконання якого контролює старший СГ або СОГ.

Хотілося би підкреслити, що перевірку усіх варіантів криміналістичних версій рекомендується здійснювати паралельно. А також, зауважити, що всі записи, які були зроблені під час застосування методу «Діаграма мети та мотиву умисного вбивства», необхідно зберігати протягом усього періоду досудового розслідування кримінального провадження. У ці записи треба обов'язково вносити корективи, уточнення; певні записи можуть закреслюватися, як недостовірні та не підтверджені та доповнюватися, як такі що потребують додаткового вивчення та перевірки.

Висновки. На нашу думку, уміння суб'єктами досудового розслідування кваліфіковано використовувати та застосовувати різноманітні криміналістичні методи - є важливою умовою забезпечення якості та ефективності досудового розслідування умисного вбивства. Задля озброєння суб'єктів досудового розслідування методичним інструментарієм, а саме комплексом криміналістичних методів, необхідно, по-перше, підібрати та апробувати комплекс валідних і надійних методів; по-друге, систематизувати їх у відповідності до завдань які треба вирішити; третє, розкрити сутність кожного методу, описавши: мету, умови та принципи застосування, необхідні матеріали, очікувальні результати, негативний та позитивний бік; четверте, розкрити особливості тактики застосування методу.

Метод «Діаграма мети та мотивів умисного вбивства» є креативним груповим способом пізнання. Його застосування дозволить підвищити якість та результативність правозастосовної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України під час досудового розслідування умисних вбивств.

Література

1. Лукашева Е.А. Мотивы и поведение человека в правовой сфере // Советское государство и право. - 1972. - № 8. - С. 20 - 27
2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 05. 04. 2001 р. № 2341-III із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду : за станом на 15. 12. 2016 р. № 1508-17. - Електрон. дан. (3 файла). - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана
3. Тарахун С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты. - М.: «Юридическая литература», 1974, - 244 с.
4. Верина Г. В. Дифференциация уголовной ответственности за преступления против собственности: проблемы теории и практики: автореф. дис. д.ю.н. - Саратов, 2003. - 54 с.
5. Уголовное право России : учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» : в 2 т. / [Игнатов А. Н. и др.] ; под ред. А. Н. Игнатова, Ю. А. Красикова - М. : Норма, 2005
6. Цільмак О.М. Методика визначення мотиву та мети злочинного діяння за допомогою методу «багатовимірних матриць» під час досудового розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи / О. М. Цільмак // Публічне право. - 2016. - № 4 (25) - С.
7. Про затвердження Інструкції про порядок створення та організації діяльності слідчих груп та слідчо-оперативних груп: наказ МВС України від 20.10.2014, № 1107, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 18 грудня 2014 р., за № 1618/26395. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1618-14>. - Назва з екрана

Цільмак О. М.,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії ОДУВС
Надійшла до редакції: 16.02.2017

УДК 343.98

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЯВЛЕННЯ АКТИВНИХ УЧАСНИКІВ МАСОВИХ ПОРУШЕНЬ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ПРАЦІВНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Шинкаренко І.О.

Стаття присвячена психологічним проблемам виявлення активних учасників групових порушень громадського порядку. Здійснено аналіз ознак активних учасників групових порушень громадського порядку та формування агресивного натовпу. Визначено особливе місце психологічних знань у встановленні окремих категорій учасників групових порушень громадського порядку. Виокремлено основні ознаки скупчення людей, які характеризують його як натовп. Надано рекомендації працівникам поліції щодо дій у натовпі під час масових порушень громадського порядку та алгоритму дій повиявленню ознак активних учасників натовпу за індивідуальними та груповими ознаками. Надано рекомендації для працівників кримінальної поліції по пошуку активних учасників натовпу за їх психологічним портретом.

Ключові слова: соціально-психологічне явище, натовп, психологічні ознаки, психологічна модель,

пошукові заходи, групові порушення громадського порядку.

Стаття посвячена психологічним проблемам виявлення активних учасників групових порушень громадського порядку. Проведено аналіз ознак активних учасників групових порушень громадського порядку та формування агресивної толпи. Определено особенное место психологических знаний в установленных отдельных категориях участников групповых нарушений общественного порядка. Выделены основные признаки скопления людей, которые характеризуют его как толпу. Предложены рекомендации работникам полиции по действиям в толпе во время массовых нарушений общественного порядка и алгоритм поисковых действий по выявлению активными участниками толпы по индивидуальным и групповым признакам. Даны рекомендации

© І.О. Шинкаренко, 2017

для работников криминальной полиции по поиску активных участников толпы по их психологическому портретом.

Ключевые слова: социально-психологическое явление, толпа, психологические признаки, психологическая модель, поисковые мероприятия, групповые нарушения общественного порядка.

The Article is sacred to the psychological problems of exposure of active participants of group public nuisances. The analysis of signs of active participants of group public and forming of aggressive crowd nuisances is conducted. The special location of psychological knowledge is determined in set separate categories of participants of group public. nuisances is Distinguished basic signs of accumulation of people which characterize him as crowd. Offered of recommendation to the workers of police on actions in crowd during mass public nuisances and algorithm of the searching operating under the exposure of active participants of crowd on individual and group signs. Recommendations are given for the workers of criminal police on the search of active participants of crowd on their psychological a portrait.

Keywords: the socially-psychological phenomenon, crowd, psychological signs, psychological model, searching measures, group public nuisances.

Постановка проблеми. Соціально-політична перебудова Українського суспільства загострила протиріччя між різними прошарками та призвело до низки групових порушень громадського порядку. Означене вимагає від поліції своєчасно визначити соціально - психологічні ознаки формування підґрунтя формування натовпі та локалізацію групових порушень громадського порядку. Означене не можливе без знання працівниками кримінальної поліції особливостей психології поведінки людини в натовпі, способів управління натовпом [1].

Проведене дослідження показало про недостатню розробленість психологічних засад діяльності поліції взагалі та окремих підрозділів кримінальної поліції зокрема в умовах формування та дії злочинного натовпу.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемами психологічного забезпечення юридичної, правоохоронної діяльності у різні часи займалися Д.О. Александров, В.Г. Андросюк, Н. Бобечко, В. Бойко, І. Жолнович, І. Когутич, Л.І. Казміренко, Т.Б. Кодлубовська, В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько [1-3]

Загальні психологічні засади поліцейської (міліцейської) діяльності вивчали В.І. Барко, Р.І. Благута, О.С. Губарева, В.А. Данилов, А.Є. Дугин, Г.Є. Запорожцева, В.С. Лури, Л.І. Казміренко, Н.Л. Ковальська, Я.Ю. Кондратьєв, О.М. Кретчак, В.С. Медведєв, Г.О. Юхновец [4- 7].

Використання психологічних знань в діяльності підрозділів, які мають право здійснювати ОРД досліджені в працях Я.Ю.Кондратьєв, Б.І. Бараненко, Г.Є. Запорожцева, І. М. Охріменко, О.М. Цільмак [8 - 11].

Метою статті є визначити психологічних засад виявлення активних учасників групових порушень громадського порядку.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні діяльності оперативних підрозділів надає низку викликів. у яких є протидія вирішенням проблем суспільства натовпом. Теорія натовпу визначає, що особливість натовпу по-

лягає в специфіці соціально-психологічних явищ, що визначають одноманітність поведінки її учасників. Натовп створюється на базі протиставлення цієї спільності об'єкту невдоволення. Натовп робить спільністю нерідко саме те, що «проти них». Свідомість виділяє тільки схожі поведінкові ознаки і, відповідно, автоматично примушує безліч людей бути подібною один до одного в манері поведінки (жестах, рухах, вигуках і ін.) [12].

Проте, в натовпі протиставлення «ми» і «вони» досягає соціально значущою, нерідко дуже небезпечною величини. У натовпу відсутнє критичне відношення до себе і, безумовно, вважається - «ми» бездоганні, в усьому винні «вони». «Вони» відливаються в образ ворога. Натовп враховує тільки силою, доброзичливе відношення його мало ціпає, - це прояв слабкості.

Люди в натовпі інстинктивно поводяться однотипно, здійснюють однакові рухи, різко знижується спілкування на міжособовому рівні і так далі. Вони інстинктивно знають, що будь-яка протидія натовпу буде сприйнята людьми як відмінність, яку необхідно швидко усунути, щоб створити максимально однорідну масу ідентичних один одному людей.

З означеного можемо надати класифікацію натовпу за його основними характеристиками:

1) натовп окказіональний - пов'язаний цікавістю до несподівано виниклої події (дорожня аварія і ін.);

2) натовп конвенціональний - пов'язаний інтересом до деякої заздалегідь оголошеної масової розваги (спортивні змагання і ін.) і готовий, часто лише тимчасово, наслідувати досить дифузні норми поведінки;

3) натовп експресивний - що спільно виражає загальне відношення до деякої події (радість, ентузіазм, обурення, протест і ін.); її крайня форма-натовп екстазичний, що досягає від взаємного ритмічно наростаючого зараження стану загального екстазу, - як на деяких масових релігійних ритуалах, карнавалах, концертах рок-музики і ін.;

4) натовп діючий: а) натовп агресивний - об'єднана сліпою ненавистю до деякого об'єкту (правоохоронці, представники влади, представники іншої релігійної концесії або етносу.); б) натовп панічний - що стихійно рятується від реального або уявного джерела небезпеки (паніка масова); в) натовп здобуваючий - вступаючий в неврегульований безпосередній конфлікт за володіння деякими цінностями (грошима, місцями в транспорті, що відходить, і ін.); г) натовп повстанський - де людей зв'язує загальне справедливе обурення діями влади; вона нерідко складає основу революційних потрясінь, і своєчасне внесення до неї організуючого начала здатне прославити стихійний масовий виступ до свідомого дійства політичної боротьби [13; 14].

При чому слід враховувати, що тактика дій правоохоронців щодо забезпечення правопорядку у різних видах натовпу повинна бути різною по тактиці та організації.

Працівники кримінальної поліції повинні знати, що практично у кожного учасника натовпу є певні ролеві функції, які можна розділити таким чином, :

1. Організатори масових ексцесів, які проводять підготовчу роботу з їх створення, заздалегідь їх «програють» і планують. Вони вибирають слушний час, привід, а потім створюють ексцеси.

2. Підбурювачі - це особи, що розгортають активну намовницьку діяльність, направляючи дії учасників, розподіляючи ролі, що ширять провокаційні чутки і тому подібне. Призвідниками можуть бути і організатори, і

підбурювачі з числа тих, хто претендує на завоювання лідируючого положення.

3. Активні учасники складають «ядро» ексцесів і утворення найнебезпечнішу (ударну) групу.

4. Конфліктні особи, які примикають до активних учасників ексцесів виключно із-за появи можливості в анонімній обстановці звести рахунки з особами, що полягають в конфлікті, дати вихід своїй неприборканій вдачі, садистським імпульсам; серед них немало психопатичних осіб, наркоманів, хуліганячих елементів.

5. Що сумлінно помиляються, які стають учасниками ексцесів, по-перше, із-за помилкового сприйняття причин обстановки, що склалася; по-друге, із-за принципу справедливості, що помилково розуміється; по-третє, під впливом чуток.

6. Емоційно-нестійкі, ідентифікуючі свої вчинки із загальним напрямом дій навколишніх їх людей; що легко заражаються загальним настроєм, без опору що віддають себе у владу груповим явищам.

7. Що цікавляться - це особи, що спостерігають з боку і що не втручаються в хід подій, але своєю присутністю що посилюють емоційне збудження інших учасників.

8. Що прилучилися під впливом погроз з боку організаторів і підбурювачів, боязнь фізичної розправи у разі відмови від участі в ексцесі [15].

Вивчення досвіду поліції світу та сучасних досягнень психології, показує, що для виявлення зазначених осіб оперативні працівники повинні використовувати арсенал психологічних методів у сукупності з заходами оперативно-розшукової діяльності [16; 17]. При чому організація пошукових заходів з метою виявлення організаторів групових порушень громадського порядку починається з вивчення оперативної обстановки формування психологічного портрету учасників різних кате. З цією метою аналізуються:

статистичні матеріали про хуліганські дії та інші антигромадські прояви;

дані про осіб та їх психологічні характеристики, що раніше притягнуті до відповідальності за такі злочини; відомості про час, місце та інші обставини вчинення протиправних дій у тому психологічну характеристику натовпу; результати ефективності психологічних заходів щодо впливу на правопорушників.

Аналіз думок науковців та практики оперативних підрозділів кримінальної поліції показує, що організатори та активні учасники групових порушень громадського порядку виявляються у натовпі за допомогою методу *оперативного розпізнання* з використанням узагальненого психологічного портрету правопорушника [18].

Під час розпізнання встановлюється групова приналежність або тотожність об'єкту за раніше відомими ознаками. Виявлення організаторів групових порушень дського порядку здійснюється на базі наявної інформації про осіб, що становлять у зв'язку з цим оперативний інтерес. Своєчасне встановлення таких осіб залежить від попереднього вивчення оперативної обстановки, ознайомлення оперативних співробітників з прикметами, особливостями поведінки та узагальненими психологічними портретами учасників натовпу. Ми вважаємо, що потрібно також вміти розпізнавати загальні ознаки, що характеризують психомодель поведінки різних категорій учасників натовпу тощо. Важливе значення має виявлення організаторів та активних учасників на ранніх стадіях масових заворушень, що дозволяє здійснювати їх затримання та відпрацювання.

Пошукові ознаки відрізняються за своїми проявами та пошуковому ефекту, який в основному залежить від загальних, моторних та психологічних властивостей об'єкту розпізнання. Це зумовлює потенційну можливість розпізнання окремого об'єкту.

Усі пошукові ознаки в залежності від їхніх властивостей можна розділити на дві групи:

Перша група містить у собі ознаки, що визначають групову приналежність об'єкту. Вони називаються груповими і дозволяють визначити приналежність виявленої особи до кола осіб, які становлять оперативний інтерес для органів внутрішніх справ. Цей вид ознак дозволяє також визначити відносність конкретної особи до відповідної групи учасників натовпу. До цих ознак відносяться загальні елементи поведінки, характерні для тієї чи іншої криміногенної групи осіб, а також загальні ознаки, що притаманні групі. Вони вказують лише на приналежність об'єкту, що досліджується до окремої категорії осіб.

Другу групу пошукових ознак складають ті, за якими встановлюється тотожність осіб (індивідуальні ознаки). До них відносяться властивості, що притаманні даному конкретному об'єкту. Ними можуть бути відмітні ознаки зовнішності (шрам, яскраво виражена асиметрія обличчя або фігури) психомоторні особливості за якими об'єкт можна виділити з загальної маси.

Висновки. У процесі виявлення об'єктів за їх зовнішніми ознаками члени пошукових груп кримінальної поліції повинні використовувати наступні прийоми:

1. Зіставлення за допомогою орієнтуючих ознак об'єктів, що розшукуються, з ознаками навколишніх осіб, предметів та явищ. До притаманних конкретній особі ознак, що орієнтують, відносяться вік, стать, статура, зріст, тип обличчя та ін. Основними показниками ознак, що орієнтують, є кількість і якість. Кількісні ознаки: вага, ріст, ширина, колір, яскравість і т.д. Якісні: видиме положення об'єкту, пропорційність тіла або предмета та ін.

2. Виділення з навколишнього середовища об'єктів, що становлять оперативний інтерес. При цьому використовуються наступні ознаки:

наявність на особі і руках громадян ушкоджень (помітні прикмети), а також дефектів одягу, що вказують на можливість появи їх під час злочинних дій;

наявність у громадян предметів, заборонених до вільного носіння або тих, що викликають сумнів у їх належності. Це може бути наявність не по розмірі одягу, а також змішання її предметів;

«безпричинна» відсутність у об'єкту якостей, що у даній ситуації повинні бути;

наявність у особи психологічних особливостей або вад. Зазначене різноманіття ознак особистості розділене криміналістичною теорією на анатомічні, функціональні, супутні. У свою чергу вони поділяються на помітні й особливі прикмети.

До анатомічних відносяться ознаки, що відображають зовнішню будівлю людини. До функціонального відносяться: хода, постава (осанка), мова, міміка, жестикуляція, голос, звички. Супутні ознаки містять у собі характеристики предметів екіпірування (одягу, взуття, речей, що носяться, прикрас та ін.). Однак ці ознаки виділяють людину взагалі, у незалежності від її приналежності до категорії осіб, що представляють оперативний інтерес для органів Національної поліції.

Література:

1. Александров Д.О., Юридична психологія: словник: Навч. посібник, 2-ге видання / Александров Д.О.,

Андросюк В.Г., Казміренко Л.І., Кодлубовська Т.Б. та ін. / За заг. ред. Казміренко Л.І., Моїсеєва Є.М. - К.: КНТ, 2008. - 128с.

2. Бобечко Н. Основи загальної та юридичної психології Курс лекцій / Н. Бобечко, В. Бойко, І. Жолнович, І. Когутич; за ред. В. Т. Нора. - К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. - 224 с.

3. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько. - К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. - 424 с.

4. Запорожцева Г.Є. Психологічний аналіз професійної діяльності дільничного інспектора поліції та визначальні умови її удосконалення: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.06 - Юридична психологія / Г.Є. Запорожцева. - Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2002 - 19 с.

5. Барко В.І. Теоретико-психологічні засади управління персоналом органів внутрішніх справ: Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.06 - юридична психологія / В.І. Барко. - Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. - 44 с.

6. Губарева О.С. Психологічні особливості формування професійної компетентності працівників ОВС: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.06 - Юридична психологія / О.С. Губарева; Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2005. - 18 с.

7. Благута Р.І. Психологічні засади профілактики делінквентності: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 19.00.06 / Р.І. Благута. - К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. - 16 с.

8. Запорожцева Г.Є. Теоретичні засади психологічного забезпечення оперативної - розшукової діяльності / Г.Є. Запорожцева, О.П. Лисенко // Науково-практичне видання МВС України - Бюлетень обміну досвідом роботи. - № 190. - 2012. - С. 50-58, С. 56.

9. Цільмак О. М. Психолого-правові засади професіогенезу компетентності фахівців кримінальної поліції: автореферат на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: 19.00.06-юридична психологія / О.М. Цільмак. - Одеса: ОДУВС, 2010. - 36 с.

10. Охріменко І. М. Теоретичні та прикладні основи оперативної-розшукової психології: автореферат на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук:

19.00.06-юридична психологія / І.М. Охріменко. - Київ: НА СБ України, 2012. - 36 с

11. Криволапчук В. О. Юридико-психологічні основи надійності персоналу кримінальної поліції: теорія та практика: автореферат на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: 19.00.06-юридична психологія / В.О. Криволапчук. - Одеса: ОДУВС, 2013. - 36 с.

12. Сигеле С. Преступная толпа. Опыт коллективной психологии / С. Сигеле. М., 1998. - 296 с.

13. Лебон Г. Психология толп / Г. Лебон. - М., 1998. - 262 с. Московичи С. Век толп / С. Московичи. - М., 1996-424 с..

14. Рощин С.К. Психология толпы: анализ прошлых исследований и проблемы сегодняшнего дня / С.К. Рощин // Психологический журнал. -Т. 11. - № 5. - 1990. - С. 24-31.

15. Алгоритм дій поліцейських підрозділів кримінальної поліції (карний розшук) щодо документування злочинів, що вчинюються в надзвичайних умовах: методичні рекомендації / Укладачі: Шинкаренко І.Р., Дидочкін А.Є., Кисельов А.О. - Дніпро: ДДУВС, 2016. - 31 с.

16. Шайхлісламов З.Р. Проблеми психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до оперативної діяльності в екстремальних умовах / З.Р. Шайхлісламов. - Укр ДНТБ 24.09.1996. - №1814-Ук. -96. -27с.

17. Ірхін Ю.Б. Психологічне супроводження заходів з охорони громадського порядку під час проведення спортивних змагань: Метод. Рекомендації / Ю.Б. Ірхін - Київ: 2007 р. - 48с.

18. Шинкаренко І.О. Використання психологічних знань в оперативно-службовій діяльності працівників кримінальної поліції / І.О. Шинкаренко // Науковий вісник ДДУВС. - № 1. - 2012. - С. 284 - 291.

Шинкаренко І. О.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Надійшла до редакції: 27.01.2017*

УДК 351.7

ПРО ОКРЕМІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБУТУ ТОВАРІВ, ПРЕДМЕТІВ І РЕЧОВИН, ЗАБОРОНЕНИХ ДО ОБІГУ

Сокол Р. С.

У статті розглядаються окремі правові проблеми розслідування незаконного збуту товарів, предметів і речовин, заборонених до обігу, що стосуються запобігання зловживань при розслідуванні даної категорії кримінальних правопорушень, недопущення необґрунтованого притягнення осіб до кримінальної відповідальності. Аналізується практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права. Запропоновано внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України в частині додержання компромісу між необхідністю забезпечити конфіденційність особи, яка залучається слідчим, та необхідністю використовувати у доказуванні матеріали аудіо-, відеозапису.

© Р.С. Сокол, 2017

Ключові слова: кримінальне провадження, слідчий, оперативний підрозділ, слідча дія, конфіденційність.

В статье рассматриваются отдельные правовые проблемы расследования незаконного сбыта товаров, предметов и веществ, запрещенных в обороте, которые касаются предотвращения злоупотреблений при расследовании данной категории уголовных преступлений, недопущения необоснованного привлечения лиц к уголовной ответственности. Анализируется практика Европейского суда по правам человека как источник национального права. Предложено внести изменения в Уголовный процессуальный кодекс Укра-

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**